

Sledi prispevek Veljka Tomana, ki predstavi tehnične posebnosti antičnega stenskega slikarstva. Posebej pomembni so prispevki o ometih, pripravah maltnih podlag, načinih glajenja, dodajanju organskih snovi; vse trditve so podprte z znanstvenimi raziskavami doma in v svetu, ter nazadnje še preverjene v antičnih pisnih virih, predvsem z zapisi pri Vitruviju. Izčrpna so poglavja o barvilih in tehnične podrobnosti o antičnem freskantstvu in tempera tehnikah.

Sledi katalog fresk iz Emone, ki se začne z južnim delom mesta odkopanim na začetku preteklega stoletja pod vodstvom W. Schmidta. Ostanke obravnavanih slikarij hrani Narodni muzej Slovenije. Poleg fresk delo v posameznih primerih prinaša tudi mozaike, ki so sicer že bili objavljeni in so le posredno v kontekstih osnovne teme. Vsekakor pa so v veliko pomoč barvno označeni obravnavani prostori na tlorisu pripadajoče inzule. V vsakem primeru so opisani ornament in osnovne barve, tehnika slikanja in sestava ometov. Opredelitvi in analogijam pa sledijo datacije, ki žal niso podprte z obravnavami pripadajočega arheološkega gradiva. Vsakemu primeru sledi slikovna priloga, barvna in risarska rekonstrukcija obravnavanega prostora. V posameznih primerih so tlorisi obravnavanih inzul preprosto povzeti po Schmidu, kar je zaradi starih, seveda še nemških imen ulic (str. 65) slaba rešitev, ki bi jo bilo gotovo že zaradi izjemno razkošne likovne opreme dela vredno uskladiti. Sledi katalog barvnih preslikav originalnih odlomkov fresk Schmidovih izkopavanj iz zapuščine Marte Meterc Ložar. Prvi del se zaključuje z gradivom, ki je prišlo na dan po letu 1945 z raziskovanji avtorice in je shranjeno v Mestnem muzeju v Ljubljani. Zadnje poglavje prvega dela zaključuje kratek pregled štukaturnega okrasa in nekaj zgrafitov.

Druga knjiga je posvečena freskam iz Celeje in Petovione. Predstavljene so posamezne najdbe brez pravih historičnih in arheoloških kontekstov. Posebej gradivo iz ptujskega pokrajinskega muzeja obsega izključno stare najdbe, ki so največkrat pomanjkljivo dokumentirane.

Knjiga je razkošno opremljena, teksti so v celoti prevedeni v angleščino in prav zaradi usklajenosti in znanstvene metodike je velika škoda, da barve niso bile merjene z barvnimi lestvicami, kar bi gotovo veliko doprineslo k verodostojnosti reproduciranih slikarij. Tuji bralci bodo gotovo močno pogrešali splošne historične uvode k politični in teritorialni pripadnosti obravnavanega prostora, domači pa splošne tekste o antičnem stenskem slikarstvu kot neločljivem delu rimske arhitekture. Posebej vredno bi bilo dodati takšno poglavje zato, ker je publikacija o freskah prva te vrste v slovenskem prostoru in jo bodo zagotovo uporabljali poleg arheologov tudi številni drugi raziskovalci. Čisto metodološko pa na začetku (skupaj s karto današnjega slovenskega prostora v antiki) manjka tudi kratek pregled zgodovine raziskav Emone in splošna pregledna bibliografija, ki bi bila nujna tudi za Celejo in Petovijo v drugem delu. To avtorici, glede na njeno izjemno obsežno raziskovalno delo in bibliografijo, ne bi predstavljalo posebnega truda, bralcem pa bi bilo v velikansko oporo, obsežno predstavljeno delo pa bi dobilo nujno potrebne metodološke in historične kontekste.

Verena PERKO

Andrej Šemrov: *Slovenia. Coinage and History.* Narodni muzej, Ljubljana 1996. ISBN 961-6169-02-5. 110 str., veliko ilustracij.

Poleti 1992, leto dni po osamosvojitvi Slovenije, je sodelavec Numizmatičnega kabineta Narodnega muzeja Slovenije, Andrej Šemrov v času olimpijskih iger v Barceloni pripravil zelo zanimivo in poučno razstavo o zgodovini Slovenije skozi denar, ki je bila na ogled v Sabadellu pri Barceloni. Katalog o razstavi, ki ga je napisal, je izšel v katalonščini in španščini. Razstava

se je še istega leta selila v Villafranco del Penedes in Ljubljano, leta 1994 je bila v Seville, 1996 v Kölnu, 1998 v Luxemburgu, 1999 v Münchenu in 2000 v Stockholmu. Poleg omenjenega kataloga jih je izšlo še pet: v španščini (1994) in angleščini (1996); v nemščini sta izšli dve zelo okrajšani izdaji (1998, 1999), v švedščini pa manj okrajšana (2000), vendar bistveno krajša od španske in angleške.

Knjiga, za katero je kratek uvod napisal Peter Kos, je razdeljena na dva dela: prvi del obsega kratko zgodovino današnjega slovenskega prostora od kamene dobe do sodobnosti, drugi del pa je katalog predmetov, ki so bili razstavljeni. Zgodovinski del je razdeljen po obdobjih na 10 poglavij, od prazgodovine, rimske dobe, časa selitev ljudstev prek srednjega veka in modernega obdobja vse do kraljevine Jugoslavije, 2. svetovne vojne in povojnega časa. Zadnji dve poglavji sta posvečeni slovenskim medaljerjem, eno numizmatiki kot znanstveni vedi v Sloveniji. Sledi katalog, v katerem so predmeti navedeni z vsemi osnovnimi podatki (od kod izvirajo, kje se hranijo, inv. št., kratek opis in literatura), vsakemu je dodana fotografija. Knjigo zaključuje seznam najvažnejše uporabljene literature in seznam publikacij Numizmatičnega kabineta NMS.

Zgodovina Slovenije je bila najprej zgodovina tega prostora pred prihodom Slovanov. Tako ji sledimo od najzgodnejših oblik plačilnih sredstev, bronastih ingotov in drugih predmetov iz zakladnih najdb bronaste dobe, prek rimskega republikanskega in keltskega denarja in različnih srednjeveških kovov do jugoslovanskega dinarja in slovenskega tolarja. Zgodovina neke dežele se lahko kaže na poseben način in z določenega zornega kota tudi skozi denar, ki je v njej krožil, kar je še posebej zanimivo za politično in ekonomsko zgodovino tega prostora. Da bi deželo spoznali tudi s kulturnozgodovinskega vidika, je avtor vključil v razstavo nekaj predmetov, ki niso bili povezani s plačevanjem, takšne, ki najbolj značilno predstavljajo posamezna zgodovinska obdobja. Tako so si obiskovalci lahko ogledali Vaško situlo in iz dodane risbe vseh treh figuralnih pasov dobili vpogled v tedanja z religioznimi obredi povezana slavlja, morda pogrebne igre ali druge svečanosti. Šele v pozni železni dobi je na ozemlju današnje Slovenije začel krožiti pravi denar, zahodno in vzhodnonoriški (= tavrški) srebrniki izdelani po grško-makedonskem novčnem sistemu, ki so odražali politično in ekonomsko neodvisnost tu živečih keltskih plemen. Hkrati s temi novci pa je bil najden tudi rimski republikanski denar, ki dokazuje trgovino med njimi in Rimljani in hkrati pomaga datirati sicer kronološko težko opredeljive keltske novce.

Najzgodnejši novčni depo z ozemlja Slovenije je depo republikanskih novcev iz druge polovice 2. st. pr. Kr., zakopan na Knežaku v času rimskih vojaških pohodov v širše zaledje Akvileje. Za ilustracijo rimske dobe so bili poleg značilnih novčnih najdb kot npr. izbor redkih zlatih novcev, zakladne najdbe iz 253 po Kr. iz Nevioduna in vojaške blagajne, zakopane pred 310 po Kr. iz Čenturja nad Kopro, razstavljeni še drugi predmeti. Napis iz Spodnjih Gamelnj pri Ljubljani omenja oporoko Cezernija Primitiva in žene Olije Primile, v kateri sta društvu rokodelcev volila 200 denarijev za oskrbovanje njunega groba. Emonske meščan, pozlačen bronast nagrobni kip, je ena najpomembnejših rimskih najdb iz Emone. Med drugim so bili razstavljeni tudi lepo rimsko steklo in zakladna najdba poznorimskih tehnic z utežmi s Polhograjske gore. Vse besedilo spremljajo nazorni zemljevidi, ki pojasnjujejo vsakokratno etnično-politično situacijo.

Podobno na kratko je predstavljena tudi zgodovina tega prostora v srednjem veku. Po krajši fazi naturalnega gospodarstva po prihodu prvih slovanskih plemen, ki denarja niso poznala, se v srednjem veku spet prične kovanje denarja, predvsem v času od 12. do 14. st., v kovnicah v Ljubljani, Kamniku, Slovenj Gradcu, Celju, Ptuju, Brestanici, Sv. Križu, Brežicah, Čatežu, Otoku in Kostanjevici, in sicer akvilejskih denarjev ter brižinskih in dunajskih pfenigov.

Podobno je prikazan ves razvoj denarništva do avstroogrškega

denarja in pojava bankovcev leta 1759, do jugoslovanskega dinarja, partizanskih plačilnih sredstev in današnjega tolarja. Ta kratek pregled zgodovine slovenskega prostora skozi tu najden denar je zanimiv za tujo strokovno in širšo javnost, zelo poučen pa je tudi za domačega bralca, saj mu nudi kratko in izčrpno informacijo o zgodovini denarja v naši deželi.

Marjeta ŠAŠEL KOS

Peter Kos, Andrej Šemrov: *Die Fundmünzen der römischen Zeit in Slowenien*. Teil III. Kommission für Geschichte des Altertums der Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Mainz; Numizmatični kabinet Narodnega muzeja Slovenije, Ljubljana, Berlin 1995. ISBN 3-7861-1736-5. 598 str., pril. karta. (FMRSI III).

Andrej Šemrov: *Die Fundmünzen der römischen Zeit in Slowenien*. Teil IV. Kommission für Geschichte des Altertums der Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Mainz; Numizmatični kabinet Narodnega muzeja Slovenije, Ljubljana, Berlin 1998. ISBN 3-7861-1820-5. 506 str., 3 tabele, pril. karta. (FMRSI IV).

Leta 1988 sta izšla prva zvezka knjige *Die Fundmünzen der römischen Zeit in Slowenien* (FMRSI I in II) avtorja Petra Kosa, ki je zajela antične novce najdene na območju današnje Slovenije do leta 1985. Leta 1995 je izšel tretji zvezek, ki je nadaljevanje prvih dveh. V njem sta avtorja Peter Kos in Andrej Šemrov objavila 7638 novih antičnih, večinoma rimskih novcev, ki so bili odkriti v desetletnem obdobju, oziroma do leta 1994. Le tri leta kasneje pa je avtor Andrej Šemrov predstavil javnosti četrti zvezek, ki vključuje 5770 novih novčnih najdb, med njimi tudi najdbe s 95 do tedaj še nepoznatih najdišč. Knjigi sta rezultat projekta Antični novci z območja Slovenije, ki ga je vodil Numizmatični kabinet Narodnega muzeja Slovenije in financiralo Ministrstvo za znanost Republike Slovenije. V vseh zvezkih so izzeti keltski novci, ki so bili objavljeni že leta 1977 (P. Kos, *Keltische Münzen Sloweniens*, Ljubljana). Keltski novci, ki so bili odkriti v zadnji četrtini stoletja, bodo objavljeni tudi tokrat posebej, v drugem zvezku Keltskih novcev Slovenije.

Oba zvezka FMRSI oblikovno sledita tradiciji FMRD (*Fundmünzen der römischen Zeit in Deutschland*). Novci so navedeni v okviru najdišč, ki si sledijo v smislu upravne razdelitve Slovenije po občinah. Najdišča so oštevilčena z zaporednimi številkami, prav tako so oštevilčeni posamezni novci znotraj najdišča, kar omogoča lažje citiranje. Novci znotraj ene najdiščne celote so organizirani po vrsti najdbe; posamična, grobna ali zakladna. Vsak novce je opisan po numizmatičnih standardih: nominalna vrednost, datacija, kovnica, referenčna literatura. V opombah so navedeni točnejši najdiščni podatki, morebitna literatura, če je bil novce že objavljen in posebnosti.

Pri prebiranju knjige FMRSI III lahko ugotovimo, da največ novcev izvira iz antičnih urbanih naselij Emone, Celeje (predvsem iz reke Savinje) in Petovione, kar je tudi odraz številčnejših in večjih gradbenih posegov v današnjem času. Novci teh treh mest predstavljajo več kot polovico vseh objavljenih novcev. Kot bi lahko že pričakovali, večji del gradiva datira v pozno imperialno obdobje, predvsem v 3. in posebno v 4. stoletje, najbolj zastopani kovnici sta Aquileia in Siscia. Zelo malo je gradiva iz poznejših obdobj, na novo je bilo odkritih 5 gotskih novcev iz 5. in 6. stoletja in le malo več bizantinskih, ki sodijo v čas od 5. do 10. stoletja. Pozornost pritegne kar nekaj novih zakladnih najdb. Najstarejša najdba s Knežaka (53/2) je vsebovala 386 republikanskih asov. Zaklad pomeni nov člen pri proučevanju rimskega prodora na Balkan, saj zakop najdbe sodi v čas punskih vojn, okoli leta 146 pr. Kr. Majhna, toda nič manj pomembna, je najdba iz Ljubljane iz insule 17 (83/16), ki je vsebovala 3 srebrne republikanske in

7 bronastih Avgustovih novcev ter je bila zakopana okoli 7 pr. Kr. Iz drugega stoletja sta najdbi iz Celja (164/3) in Leskovca pri Krškem (148/2). Približno v isti čas sodita zakopa dveh najdb iz tretjega stoletja: najdbe iz Ruš (183/2) z 8 antoninijani, zakopana okoli 270 in najdbe iz Zgornje Hajdine (191/3) z 10 antoninijani, zakopana 267/268. Skoraj istočasno so bile zakopane stoletje kasneje okoli 374/375 tri najdbe: najdba iz Razvanj-Betnave (182/2), ki je vsebovala 56 bronastih novcev, najdba iz Parecaga pri Sečovljah (44) z 27 bronastimi novci in najdba z Rudne (171) z 8 bronastimi novci.

V knjigi FMRSI IV objavljeni novci žal le v manjšini izvirajo iz arheoloških izkopavanj pristojnih ustanov, večina njih prihaja iz sondiranj z detektorji za kovine. Peter Kos v predgovoru opozori na problematiko tako pridobljenih novcev, hkrati pa poudarja, da lahko numizmatične in arheološke detektorske najde razširijo naše vedenje o novih najdiščih in spreminjajo sliko poselitve v preteklosti. Večinoma gre za posamične najdbe tako urbanih kot tudi ruralnih naselij. Med zakladnimi najdbami je omembe vredna skupna najdba 23 rimskih republikanskih novcev in 59 keltskih srebrnikov, ki je bila odkrita na sotočju Ljubljane in Zrnice pri Blatni Brezovici (110). Zakop najdbe je postavljen v 147 pr.Kr. in časovno sovпада z najdbo Knežak (FMRSI III 53/2). Prav tako iz republikanskega obdobja, toda iz 1. st. pr.Kr., izvirajo tri najdbe iz zahodnega dela Slovenije. Najstarejša med njimi je skupna najdba petih republikanskih denarijev in enega keltskega malega srebrnika iz Ambroževega gradišča pri Pivki (45/2), v sredino 1. stoletja je postavljena druga skupna najdba 19 republikanskih denarijev iz Ljubljane pri Kaminu (109/2) ter najmlajša, prav tako skupna najdba 4 republikanskih denarijev iz Gradišča pri Knežaku (39/2). Iz 4. stoletja poznamo na novo dve najdbi. Pomembna je najdba iz Ljubljane pri Kaminu (109/3), ki vsebuje 100 poznoantičnih bronastih novcev, najmlajši med njimi je iz obdobja vladarja Konstancija II. Med najmlajše pa sodijo kar tri najdbe, katerih zakop lahko postavimo v obdobje okoli 400. Najdba iz Gradiča pri Kobaridu (4/2), najdba iz Ajdovščine (10/2) in na novo opredeljena, že objavljena, najdba iz Jereke (68).

Na koncu obeh del so indeksi, ki so za takšna dela seveda nujni. Bralcu omogočajo iskanje po najdiščih, po vrsti najdb, kronološko in po posebnostih. Pridane pa so tudi konkordančne tabele najdišč, ki usklajuje najdišča prvih dveh zvezkov s pričujočima. Za boljšo preglednost služi tudi karta najdišč. Vsi štirje do sedaj objavljeni zvezki FMRSI so nepogrešljiva objava primarnih zgodovinskih virov in zato pomembni pri proučevanju denarništvu v antiki, rimske provincialne arheologije in nenazadnje antične zgodovine.

Alenka MIŠKEC

Peter Kos, Andrej Šemrov: *Sylloge Nummorum Graecorum Slovenia*. Ljubljana, Narodni muzej III. *Moesia Superior*. Collection *Kecksés 1. Viminacium* (nos. 1-2381). Ennerre, Milano 1996. Ilustr., 120 pril. (SNG Slovenia 3).

Ime *Sylloge Nummorum Graecorum* (SNG) pomeni zbirke katalogov grških novcev iz svetovnih muzejskih ali privatnih zbirk. Poleg grških novcev iz klasičnega in helenističnega obdobja obravnavajo tudi grške imperialne novce (ali boljše rimske provincialne). Ti so bili skovani v številnih kovnicah v imenu mest, kolonij in okrožij posameznih rimskih provinc, sprva na Iberskem polotoku in kasneje na vzhodu rimskega imperija. To kar se je kasneje razširilo v mednarodni projekt, se je začelo leta 1932, ko je Britanska akademija izdala prvi zvezek z naslovom *Sylloge Nummorum Graecorum* (*The Collection of Capt. E.G. Spencer-Churchill, M.C., of Northwick Park*). Urednik je takrat v uvodnem delu zapisal: "The object of the publication is to reproduce by photography Greek coins contained in collections which have not been already published with adequate illustrations;